

Н. Б. МЯЧКОЎСКАЯ

У ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ЛАБАРАТОРЫІ ПРАФЕСАРА ГЕНЧЭЛЯ: МЕТАДЫ І ВЫНІКІ ДАСЛЕДАВАННЯ ТРАСЯНКІ

Рэзюме. Характэрызуюцца аспекты, метады і рэзультаты новацарскага даследавальскага праекта «Трасянка в Беларусі: смешанный код как продукт белорусско-русского языкового контакта. Языковое структурирование, социолингвистические механизмы идентификации и «социоэкономика» языка», который осуществляется в университете Ольденбурга (Германия) под руководством профессора Герда Хентшеля. На основе записей речи на трясанке жителей 7 белорусских городов был сформирован корпус высказываний объемом в 210 тыс. словоформ. Конкурирующие языковые единицы (принадлежащие стандартному белорусскому или русскому языку) рассматривались по отдельным подсистемам, относящимся к разным уровням языковой структуры; оценивалась количественная представленность в корпусе конкурирующих форм; проведено социолингвистическое интервьюирование около 1400 респондентов. В статье назван ряд вопросов, по которым имеются расхождения между немецкими и белорусскими исследователями трясанки.

Ключевые слова: белорусско-русская смешанная речь; трясанка; языковой контакт; корпусная лингвистика; социолингвистическое интервьюирование; квантитативная социолингвистика; лингвистические споры о трясанке.

Abstracts. Aspects, methods and results of the innovative research project «Trasjanka in Belarus: the mixed code as a product of the Belarusian-Russian language contact. Language structuring, sociolinguistic mechanisms of identification and «socioeconomics» of language») which is carried out at university of Oldenburg (Germany) under the leadership of professor G. Hentschel. On the basis of records of speech on Trasjanka of inhabitants of 7 Belarusian towns the case of sentences of 210 thousand word forms was created. Competing language units (belonging to standard Belarusian or to Russian) were considered inside the separate subsystems belonging to different levels of language structure; quantitative representation in the case of competing forms was estimated; research of competing language units (belonging to standard Belarusian or to Russian) was carried out on separate subsystems (at different levels of language structure) with a quantitative assessment of representation in the case of competing forms; sociolinguistic interviewing approx. 1400 respondents is carried out. In article several questions on which there are divergences between the German and Belarusian researchers of Trasjanka are called.

Key words: Belarusian-Russian mixed speech; Trasjanka; language contact; corpus linguistics; sociolinguistic interviewing; quantitative sociolinguistics; linguistic disputes on Trasjanka.

1. «Альдэнбургскі праект». Надрукаваны вышэй артыкул Герда Генчэля, прафесара Альдэнбургскага ўніверсітэта і старшыні Камісіі па моўных кантактах пры Міжнародным камітэце славістаў, працягвае шэраг публікацый, у якіх аўтар (часам з суаўтарамі – лінгвістамі і сацыёлагамі) прадстаўляе вынікі калектыўнага даследавання беларуска-рускага змешанага маўлення (так званай трасянкі). «Альдэнбургскі праект» вывучэння трасянкі доўжыцца ўжо колькі гадоў. Адзін з першых артыкулаў па праграме праекта выйшаў у свет у 2006 г. (гл. Hentschel, Tesch 2006). На сённяшні дзень бібліяграфія прац Г. Генчэля па беларускай праблематыцы налічвае больш за 40 назваў; у Альдэнбургу адбыліся дзве міжнародныя лінгвістычныя канферэнцыі па трасянцы, а таксама суржыку (украінскі аналаг трасянкі); па выніках канферэнцыі надрукаваны даследніцкі зборнік моваведаў з Германіі, Беларусі, Украіны і ЗША (гл. Belarusian Trasjanka 2008), на падыходзе другі міжнародны зборнік, з перакладам артыкулаў беларускіх і ўкраінскіх аўтараў на нямецкую мову.

Прафесар Генчэль неаднойчы выступаў з дакладамі пра змешанае беларуска-рускае маўленне на розных канферэнцыях у Мінску, друкаваўся ў мінскіх выданнях. Заўважу, што і ў «Весніку БДУ» сённяшні артыкул – гэта ўжо другая яго публікацыя ў нашым выданні (гл. Генчэль, Тэш 2007). У другім часопісе БДУ – «Социология» – Г. Генчэль сумесна з прафесарам сацыялогіі Бенгардам Кітэлем (Альдэнбург) прадставілі вынікі сацыялінгвістычнага апытвання жыхароў Мінска і 6 малых гарадоў, беларусаў (паводле самавызначэння рэспандэнтаў), пра іх стаўленне да дзвюх моў Беларусі (гл. Хентшель, Киттель 2011); толькі што выйшаў абагульняючы артыкул Генчэля ў «Вопросах языкознания» (гл. Хентшель 2013); рыхтуецца да друку артыкул Генчэля ў беларускім «Родным слове».

Для беларускіх моваведаў даследаванні Г. Генчэля з калегамі могуць быць узорам і школай сучаснай лінгвістычнай метадалогіі. Больш таго, лінгвістычная дасканаласць і аўтарытэт прац Генчэля, надаючы вагі, актуальнасці і прывабнасці самім ведам пра беларускую мову, выводзяць лінгвістычнае беларусазнаўства на міжнародны ўзровень.

2. «Нашы разыходжанні». Паміж школай Генчэля і некаторымі беларускімі моваведамі (сам Генчэль у гэтай сувязі называе Г. А. Цыхуна і аўтара гэтых радкоў, гл. Генчэль 2011, Хентшель 2013) у поглядах на змешанае беларуска-рускае маўленне ёсць выразныя разыходжанні. Яны тычацца трох момантаў. Па-першае, гэта пытанне, ці ёсць у трасянцы свой узус (інакш кажучы, свае, няпісаныя, але адчувальныя моўцамі нормы маўлення), падобна да таго, як любы дыялект, у тым ліку і памежныя пераходныя гаворкі, мае свой узус (падрабязней гл. раздз. 5.3 дадзенага артыкула).

Другое спрэчнае пытанне звязана з гісторыяй трасянкі: калі і з якіх прычын яна з'явілася на Беларусі. Напачатку нямецкія даследчыкі бачылі ў трасянцы сумную спадчыну менавіта савецкай русіфікацыі ды бурнай урбанізацыі Беларусі пасля Другой сусветнай вайны. Дарэчы, і ў Беларусі шмат хто (але не прафесійныя гісторыкі і тым больш не гісторыкі мовы) таксама звязваў заняпад беларускай мовы з русіфікатарскай палітыкай савецкай улады. Але ж гісторыя трасянкі, як і ўкраінскага суржыка, пачыналася задоўга да савецкай улады: украінская і беларуская мовы стыхійна і паступова, але няспынна, і што далей, то мацней, пачалі русіфікавацца пасля таго, як пры Багдане Хмяльніцкім (Пераяслаўская рада 1654 г.) Левабярэжная Украіна з Кіевам увайшла ў склад Маскоўскай дзяржавы, а беларускія землі

пасля падзелаў Рэчы Паспалітай (1772–1795) апынуліся ў межах Расійскай імперыі.

Заўважу, што ў апошніх публікацыях Г. Генчэля пачатак трасянкі бачыцца больш аддаленым ад сучаснасці, чым гэта падавалася аўтарураней. Аднак, улічваючы хуткае распаўсюджванне ў пасляваеннай Беларусі змешанага маўлення і ўсё большую яго русіфікаванасць, даследчык адмаўляецца бачыць у гісторыі трасянку адзіную маўленчую традыцыю: «Белорусско-русскую смешанную речь сегодня едва ли можно назвать продолжением смешанной белорусско-русской речи периода до Второй мировой войны [...]». Это скорее новообразованная, современная версия языка сельских мигрантов, являющихся носителями белорусских диалектов и вступающих в тесный, часто ежедневный контакт с русским языком» (Хентшель 2013, 55). Пагаджуся: так, моўныя змены велізарныя, але ж гэта працяг той самай гісторыі – гісторыі русіфікацыі народнай беларускай мовы. Даследчык мае права сканцэнтравана на адным, быццам бы «аднамомантным» храналагічным зрэзе гісторыі, каб убачыць яго ва ўсёй паўнаце, але ж ці варта называць гэты зрэз пачаткам гісторыі і адлічваць «первое поколение белорусской миграции из деревни в город [...] от] 1970–1980-х гг.»? (Там жа, 60).

Трэцяе кола пытанняў, па якіх можна не пагадзіцца з Г. Генчэлем, тычыцца этыкі ў стаўленні да трасянкі. Не ведаю, каго меў на ўвазе аўтар, калі напрыканцы артыкула (што друкуецца ў гэтым нумары «Весніка») запытаў: «...ці будуць у стане многія лінгвісты (і не ў апошнюю чаргу з самой Беларусі) узяцца вышэй за таўро ганебнай мяшанкі, якую начэпляваюць на гэтае маўленне, а таксама адмовіцца ад таўравання тых, хто карыстаецца ім [...]?» (Генчэль 2013, 61). За рытарычным пытаннем, як вядома, стаяць папрок і ўпэўненасць моўцы: «Не, не будуць у стане». Асабіста мне не вядомыя ў Мінску прафесійныя лінгвісты (не публіцысты), якія б з пагардай ставіліся да трасянкі і «таўравалі» яе як «ганебную мяшанку». У прыхільнікаў беларушчыны, што выказваліся на аднім з інтэрнэт-форумаў пра беларускую мову (у свой час я дэтальна яго аналізавала), стаўленне да трасянкі таксама станоўчае. «А трасянка гэта і ёсць беларуская мова», як напісаў адзін з удзельнікаў дыскусіі, адзначыўшы пры гэтым, што слова *трасянка* – часта проста лаянка з вуснаў тых, хто супраць беларушчыны: «Проста, пачуўшы мову, вы адразу абразліва адварачваецеся. Усё, што не па-руску – для вас трасянка» (Мячкоўская 2012, 266; правапіс і пунктуацыя першакрыніцы). А вось «карцінка з прыроды»: дыпломніца з англійскай філалогіі, сярэдняю школу закончыла ў адным з малых беларускіх гарадоў, штодзённая мова – руская, але калі прыязджае на вакацыі да сваёй вясковай бабулі, дык свядома імкнецца гаварыць на бабінай мове («*Что ж я, с бабушкой буду говорить как с однокурсницей, что ли?*»), і студэнтка называе гэтую мову дакладна *трасянкай*. Зразумела, што для яе ў слове *трасянка* ніякай пагарды ці знявагі няма. Думаю, што многія гарадскія гуманітарыі, асабліва сталага ўзросту, успрымаюць трасянку з настальгіяй, бо гэта ўжо «уходзячая натура».

Спадзяюся, што нам, чытачам і аўтарам «Весніка», хапае аб'ектыўнасці, каб не звязваць слова *трасянка* ў лінгвістычным артыкуле з «таўраваннем» змешанага беларуска-рускага маўлення. Але ж звычайныя праблемы ў сувязі з трасянкай больш складаныя, чым прымальнасць ці непрымальнасць народнага лінгваніма *трасянка* (гл. таксама раздз. 5.5).

3. Вызначальныя рысы лінгвакантакталогіі Г. Генчэля. У Беларусі феномен інтэрферэнцыі (а гэта базавы мазгавы механізм утварэння змешанага маўлення і элементарная адзінка працэсаў змяшэння) вывучаўся пераважна ў індывідуальна-дыдактычным аспекце. У фактах інтэрферэнцыі (і гіперкарэктнасці) бачылі перш за ўсё маўленчыя памылкі: вызначалі іх прыналежнасць да пэўнага ўзроўню моўнай структуры і раілі, як выпраўляць вучнёўскія хібы. У шэрагу прац абмяркоўваліся таксама псіхалага-камунікатыўныя механізмы з'яўлення ў маўленчай плыні трасяначных складнікаў: ці гэта свядомае «пераключэнне кодаў» або, магчыма, «акамадацыя» да ўплывовага рускамоўнага суразмоўцы, ці незаўважнае для самога моўцы «змяшэнне», калі гучыць усё, што хутчэй прыходзіць на розум, – незалежна ад «беларускасці» ці «рускасці» і без якой-небудзь асаблівай функцыі.

Герд Генчэль першым стаў вывучаць змешанае беларуска-рускае маўленне з апорай на асноўныя метадалагічныя прынцыпы і метады сучаснай лінгвістыкі, выкарыстоўваючы магчымасці лабараторнай (аб'яднанай і распланаваанай на некалькі гадоў) працы і найноўшай апаратуры.

Па-першае, упершыню трасянка даследавалася ў арэальным аспекце – з увагай да разнавіднасцей трасянкі ў трох асноўных дыялектных зонах беларускай мовы, а таксама ў Мінску.

Па-другое, упершыню праводзілася масавае абследаванне жывога маўлення людзей (больш за 100 чалавек), пераважна ў сямейным і суседскім асяроддзі. У сукупнасці корпус затранскрыбіраваных запісаў налічвае прыблізна 210 тыс. словаформаў. (Для параўнання: раман Л. Талстога «Война и мир» змяшчае каля 500 тыс. словаформаў). Большага за альдэнбургскі корпус беларуска-рускага змешанага маўлення не існуе. Кожны маўленчы факт (у складзе корпуса) пашпартызаваны: адзначана месца жыхарства рэспандэнта, яго ўзрост, адукацыя, першая і асноўная мовы (паводле самавызначэння чалавека).

Па-трэцяе, Г. Генчэль імкнецца ў фактах трасянкі разгледзець моўную логіку змяшэння, якая вызначаецца як універсальнай прыродай моў свету, так і асаблівасцямі кантакту менавіта дадзеных дзвюх моў. Даследчык не задавальняецца назіраннямі за асобнымі (атамарнымі) «адхіленнямі» ад узусу беларускага маўлення і вывучае трасянку як «сістэму сістэм». У асобных артыкулах (або іх вялікіх раздзелах) разглядаюцца падсістэмы змешанага маўлення: вакалізм, кансанантызм, парадыгмы

скланення, марфалогія і скланенне ўказальных займеннікаў, сінтагматыка трывання. Нават калі даследуюцца асобныя і нібыта «скрозь-сістэмныя» з’явы трасяначнага маўлення, то аўтар спачатку метадычна вызначае іх статус у суцэльнай структуры мовы/маўлення: якому ўзроўню належыць з’ява – уласна фанічнаму (=фанетыцы і/ці фаналогіі) ці морфанемнаму (у апошнім выпадку адпаведная рыса больш заўважная для носьбітаў і таму больш кантралюемая імі); улічвае, далей, ужывальнасць тых словаформаў, у якіх прысутнічае пэўная беларуская рыса; бярэ пад увагу стылістычную маркіраванасць адпаведнай рысы ў нават рускім (!) маўленні¹.

Па-чацвёртае, у альдэнбургскіх даследаваннях трасянке паслядоўна выкарыстоўваецца квантытатыўны падыход да сукупнасцей моўных фактаў, аднак, падкрэслім, без статыстычных ацэнак верагоднасці таго, што атрыманыя колькасныя паказчыкі застануцца рэлевантнымі і пры большым памеры корпуса словаформаў. З улікам таго, што моўнага матэрыялу, сабранага на сённяшні дзень, для сістэмнага і колькаснага вывучэння лексікі недастаткова, Генчэль пачынае даследаванне лексікі з займеннікаў і з так званых «структурных слоў» (апошняя лексічная група з 23 пар канкурэнтаў разглядаецца ў артыкуле гэтага нумара «Весніка»)², інакш кажучы, пачынае са слоў, якія па частотнасці і/або па свайму прызначэнню – камунікатыўна структураваць выказванне і расстаўляць у ім мадальныя акцэнтны – набліжаюцца да некаторых разрадаў службовых слоў.

Па-пятае (і гэта зноў упершыню ў гісторыі беларусістыкі), адначасова з матэрыяльна-структурным даследаваннем змешанага маўлення ў тых жа 6 малых гарадах і Мінску праводзілася маштабнае сацыялінгвістычнае апытанне (у форме інтэрв’ю) прыкладна 1400 рэспандэнтаў – па 200 на горад (гл. Хентшель, Киттель 2011). Гэта дазваляе Генчэлю знаходзіць тлумачэнні некаторых дыялекталагічных нечаканасцей – кшталту таго, што пэўныя рысы беларускіх гаворак маюць свае бліжэйшыя адпаведнікі не ў беларускай літаратурнай мове, а ў рускай. Аднак у цэлым сацыялінгвістычны кампанент праекта пакадае дваістае ўражанне: альдэнбургцы ў табліцах і працэнтах даказалі тое, што мінскім назіральнікам здаецца відавочным.

Так, згодна з адказамі рэспандэнтаў, у сямейных адносінах у р а з ы пераважае змешаная мова – як у чыстым выглядзе (радок «только смешанный [язык]» (гл. Хентшель, Киттель 2011, с. 70, табл. 11), так і ў спалучэнні з рускай і/або беларускай мовай. Як адзначаюць аўтары, для іх «удивительным моментом в связи со смешанным языком является то, что он называется в качестве языка первой социализации большинством респондентов, которые родились в сельской местности» (Там жа, 76). Але ж для беларускіх гуманітарыяў гэта было відавочна ад 1960-х гг., толькі ніхто з іх не называў трасянку **мо-ваў**, трэцяй мовай на Беларусі.

Г. Генчэль і Б. Кітэль паказваюць, што чым маладзейшыя людзі, тым менш яны гавораць на трасянцы і тым больш – на рускай; што моладзь гаворыць па-беларуску радзей, чым тыя, каму за 30; што чым вышэй адукацыя, тым у маўленні менш трасянке; што людзі з сярэдняй спецыяльнай або вышэйшай адукацыяй радзей называюць сваёй асноўнай мовай беларускую, чым людзі пасля агульнаадукацыйнай школы. Вось як выглядае апошняя з прыведзеных прапорцый у 9-й (з 13) табліцы ў (гл. Хентшель, Киттель 2011, 69):

Основной язык общения в зависимости от образования, %

Язык	Образование			
	неполное среднее	среднее	среднее специальное	высшее
Белорусский	2,33	5,69	4,22	3,39
Русский	48,84	47,16	50,12	73,56
Смешанный	48,84	47,16	45,67	23,05

І хоць асаблівых нечаканасцей для беларусаў у названых залежнасцях па агульнаму рахунку няма, але Г. Генчэль і Б. Кітэль першымі сфармулявалі іх, што называецца, з «лічбамі ў руках», таму прыярэт у сацыялінгвістычным квантытатыўным вывучэнні беларускай сітуацыі належыць менавіта альдэнбургскім даследчыкам.

4. Трасянка пад альдэнбургскім лінгвістычным мікраскопам. Мінімальнай адзінкай аналізу Г. Генчэля з’яўляюцца тыя пары тэкставых сегментаў, якімі адрозніваюцца беларуская і руская мовы (напрыклад, займеннікі *ён* і *он*, злучнік *каб* і *чтобы/чтоб* і да т.п.) і якія ў трасянцы выступаюць як канкурэнты. Упершыню (і ў гэтым асаблівая тонкасць метаду Генчэля) у трасянцы выдзяляюцца «гібрыдныя» словаформы і нават морфы, у якіх спалучаюцца рысы абедзвюх моў (напрыклад,

¹ У гэтай сувязі паказальна высвятленне лёсу ў трасянцы дзвюх пратэз: з аднаго боку, высокая захаванасць фрыкатыўнага [ʏ] у шырокаўжывальных формах займенніка *гэты* і яго дэрыватаў: 94 % з 11 000 выпадкаў, а з другога – слабая захаванасць пратэтычнага [ʏ] (*вуліца* і інш.): толькі 12 %. Узгадваючы царкоўнаславянскія асацыяцыі з фрыкатыўным [ʏ], Генчэль заўважае: «Произношение [ʏ] по меньшей мере не несет негативных коннотаций [...]. Напротив, протетический согласный [ʏ] в русском, за исключением нескольких закрепленных в норме случаев, считается признаком деревенской речи» (Хентшель 2013, 59).

² «Структурныя словы» ў артыкуле Генчэля ў пэўнай ступені суадносяцца з так званымі «дыскурсіўнымі словамі». Даследчыкі адпаведных слоў у рускай мове адносяць да іх часціцы, некаторыя прыслоўі і пабочна-мадальныя словы (*авось, небось, разве, лишь, только, разумеется* ды інш.). Гл.: Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания / под ред. К. Киселевой и Д. Пайара. М., 1998). Да названых разрадаў Генчэль далучае яшчэ нязменныя безасабовыя прэдыкатывы *трэба і няма*. У артыкуле (гл. Хентшель 2013) памер паняцця «дискурсивные маркеры» адрозніваецца як ад «дискурсивных слов» згаданай калектыўнай манаграфіі, так і ад «структурных слоў» артыкула ў гэтым нумары «Весніка».

каранёвы морф займенніка *эт-ы* vs. блр. *гэт-ы* і рус. *эт-от*; прыметнік *втар-ы* vs. блр. *друг-і* і рус. *втор-ой*; форма назоўніка ў мн. л. *зеркал-ы* vs. бел. *люстр-ы* і рус. *зеркал-а*; дзеяслоў *палуча[й]-е* vs. бел. *атрымліва[й]-е* і рус. *получа[й]-ет*.

Параўнанне колькасці гібрыдных словаформаў (у якіх заўсёды ўтрымліваецца не менш за два морфы – аснова і канчатак) з колькасцю негібрыдных словаформаў (у якіх абодва морфы (і аснова, і канчатак) або беларускія, або рускія) дае такія лічбы: у разгледжаным корпусе ў назоўніках, дзеясловах і прыметніках гібрыдных словаформы складаюць 31 %, у больш устойлівых займенніках – 12 % (гл. Хентшель 2013, 53). Пры гэтым у трасянцы, як і ў паджынах, у гібрыдных па паходжанні лексемах каранёвы морф паходзіць з сацыяльна больш уплывовай мовы, а афіксальнае афармленне – з тутэйшай (за малым выключэннем, з адносна частатай ніжэй за 0,5 %). На больш высокіх моўных узроўнях (словазлучэнне, сказ, складаны сказ), а таксама ў спалучэннях сказаў адносна колькасць гібрыдных адзінак мае тэндэнцыю ўзрастаць.

Як паказвае Г. Генцэль, беларускі моўны матэрыял па ступені яго захаванасці ў трасянцы ўтварае наступную градацыю: 1) найбольш устойлівы фанетыка-фаналагічны ўзровень; 2) за ім ідуць словазмяняльныя морфы (з большай захаванасцю флексій займеннікаў у параўнанні з канчаткамі незайменнікавых слоў); далей: 3) займеннікавыя асновы; 4) службовыя словы; 5) асновы незайменнікавых слоў; 6) асновы паўназначных слоў (не займеннікавых і не службовых); 7) дыскурсіўныя часціцы. Дадзеныя высновы ўяўляюць сабой новы, буйны і пераканаўчы вынік даследавання трасянкі, істотны як для гісторыі беларускай мовы, так і ў больш шырокім плане – для тэорыі ўзроўневай пабудовы мовы, для разумення механізмаў моўнага кантакту і метадалогіі вывучэння кантактуючых моў.

Падыход альдэнбургскіх даследчыкаў да трасянкі выступае як цыклічны і паступовы рух, на кожным вітку якога вырашаюцца дзве задачы: маючы агульнае ўяўленне аб моўнай сітуацыі і трэндах у яе гісторыі, 1) «пад мікраскопам» і з «вылічальнікам» даследаваць асобныя падсістэмы, шэрагі ці серыі канкурэнтных фактаў; 2) суаднесці атрыманыя вынікі і высновы з дадзенымі іншых даследаванняў па моўных кантактах, арэальнай лінгвістыцы і тыпалагічнаму мовазнаўству.

У працах Генцэля найбольш моцна ўражае беларускага чытача, на маю думку, тая беспрэцэдэнтная ў айчынным мовазнаўстве дэталёвасць і пільнасць, з якой крок за крокам даследуецца моўны матэрыял. Толькі некаторыя класічныя вершы аналізаваліся так метадычна, падрабязна і скрупулёзна.

Наколькі плённы такі падыход? Можна, гэта збыткова стараннасць – тое, што Рэзерфорд называў вылічэннем у дзесятковым дрэбе «дзевятога знака **пасле** запятой», які, аднак, не ў стане павялічыць лічбу «**перед** запятой»?

Прывяду два бясспрэчна новых і немалых выпадкаў з многіх. Лёгка прадказаць, што ў трасянцы ў словазмяненні дамінаюць беларускія рысы. Так, але ў якіх парадыгмах і ў якой ступені дамінаюць? Як паказвае Генцэль, у формах прыметнікаў мужчынскага роду адзіночнага ліку ў родным склоне (а таксама ў вінавальным пры дапасаванні прыметніка да адушаўленага назоўніка) беларускі канчатак [-аўа], а не рускі [-ава] сярод 800 уваходжанняў прадстаўлены ў 70 % выпадкаў. Адзначым істотнае арэальнае ўдакладненне: дадзеныя колькасныя суадносіны выяўлены для ўсіх сямі гарадоў, дзе збіраўся моўны матэрыял (гл. Хентшель 2013, 64).

Больш за тое: ёсць вынікі, што супярэчаць, здавалася б, прадказальным уяўленням. Як вядома, неадушаўленыя назоўнікі мужчынскага роду адзіночнага ліку ў родным склоне ў абедзвюх мовах маюць канкурэнтныя канчаткі: -а(-я) і -у(-ю), прычым у рускай дамінаюць формы з канчаткам -а(-я), а ў беларускай, наадварот, – з -у(-ю). Можна было б чакаць, што і трасянка захоўвае, хутчэй, беларускую флексію. Аднак, па дадзеных Генцэля, у трасянцы выразную перавагу мае рускі варыянт: 84 % з 420 выпадкаў, прычым таксама ва ўсіх гарадах, дзе праходзіла абследаванне (гл. Хентшель 2013, 64–65).

5. «Нашы разыходжанні»-2. Спрэчкі наконт трасянкі выкліканы адсутнасцю лінгвістычнай дэмаркацыі мяжы паміж трасянкай і не-трасянкай. Мова, як той казаў, без касцей, і ніхто не забароніць чалавеку назваць любое мала сімпатычнае яму маўленне на Беларусі *трасянкай* – толькі таму, напрыклад, што іншы чалавек трымаецца сучаснага школьнага правапісу, а не ранейшага, па Тарашкевічу; ці гаворыць *чай*, а не *гарбата*; ці проста гаворыць па-руску, але з цвёрдым [ч] і з рэдкімі, яшчэ ад часоў дзяцінства знаёмымі словамі *каўнер* ці *рамеснік*, а ў другога, у яго беларускім маўленні, раптам замест слова *падзеі* прагучыць *сабыцця* – і нехта зноў скажа: *трасянка*. А што ж лінгвісты? Ці ў стане яны паразумецца наконт трасянкі?

5.1. Нявызначанасць межаў трасянкі. У Генцэля сустракаюцца чатыры тэрміны для беларускага маўлення з прыметамі трасянкі:

(1) **беларуска-рускае змешанае маўленне/рус. беларусско-русская смешанная речь (БРСР);**

(2) **беларуска-рускае гібрыднае маўленне**, якому ўласцівыя беларуска-рускія гібрыдныя формы на марфалагічным, морфасінтаксічным, лексічным і/або сінтаксічным узроўнях (Hentschel, Zeller, у друку); менавіта з гібрыднымі адзінкамі Генцэль звязвае магчымасць фарміравання на Беларусі «трэцяй мовы» – і не беларускай, і не рускай (гл. Hentschel, Kittel 2011), а паколькі фанетычныя адзінкі не могуць быць гібрыднымі (а толькі або беларускімі, або рускімі), то ўзнікла патрэба вылучыць яшчэ адну моўную сістэму на Беларусі – ідыём, які намінаецца «беларускім нацыялект рускай мовы» (Хентшель 2013, 58);

(3) **«беларускі нацыялект рускай мовы»**, адной з галоўных характарыстык якога з'яўляецца «беларусское произношение в русском», ёсць вынік таго, што «в русской речи у многих белорусов, которые хорошо и даже очень хорошо говорят по-русски, в той или иной мере наблюдается фонетическая интерференция белорусского языка» (Хентшель 2013, 58);

(4) тэрмін **трасянка** Генчэль ужывае пераважна як «цытатнае» (чужое) слова, ад якога адмаўляецца не толькі з прычыны яго негатыўных магчымых канатацый, але і «трымаючы дыстанцыю» ў адносінах да аўтараў з іншым разуменнем справы)³.

Першы і апошні тэрмін (1) і (4) шырока прынятыя, хаця памер паняцця (яго дэнатат) можа быць розным. Вызначаючы трасянку як «гібрыднае маўленне» (2), Генчэль звязвае з гэтым тэрмінам спецыяльны сэнс, які не акцэнтуюцца ў спалучэнні *змешанае маўленне*: адметнасць гібрыднага маўлення ў тым, што ў ім ёсць гібрыдныя беларуска-рускія формы (прыклады гл. у пачатку раздз. 4). З ўтварэннем гібрыдных формаў Генчэль і некаторыя іншыя аўтары (гл., напрыклад, Liskovets 2009) звязваюць выпрацоўку ў змешаным маўленні пэўнага узусу. Але наяўнасць у трасянцы гібрыдных моўных формаў не можа спрыяць узуалізацыі маўлення, бо гібрыдныя формы, як трэці клас канкурэнтаў (бел. *другі*, рус. *второй* і гібрыднае *вторы*), робяць агульную карціну вар'іравання яшчэ больш стракатай і няпэўнай. У гібрыдных формах трасянкi, у адрозненне ад пiджынізацыi, не выпадае бачыць зародыш трэцяй мовы.

Што тычыцца «беларускага нацыялекта рускай мовы» (трэці з прыведзеных тэрмінаў), то тут, як падаецца, прыём да следавання прадмета пераносіцца Генчэлем на ўзровень разумення прадмета: цалкам слухна, што пры вызначэнні моўнай прыналежнасці слова ці морфа трэба вынесці «за дужкі» (не ўлічваць) наяўныя рэгулярныя міжмоўныя гукавыя адрозненні (як бел. [уорка] vs. рус. [гор'ка]), бо гэта факты не марфемнага і не лексемнага ўзроўню, а менавіта фанетыка-фаналагічнага. Але «беларускае вымаўленне ў рускай мове», як і рускія фанетычныя рысы ў індывідуальным беларускім маўленні (кшталту [ф]сэ, цяперашні [ч'ас, т[р']алка і да т. п.), – гэта таксама факты ўзаемнай інтэрферэнцыі дзвюх моў. Таму іх выключэнне з праяў змешанага беларуска-рускага маўлення падаецца штучным збядненнем карціны. Да таго ж беларускі субстрат у рускім маўленні праяўляецца звычайна не толькі ў фанетыцы (параўн.: *с Толем, с Москвы, замёрзлый* (замест *замёрзший*), *замного* (замест *больше, чем надо*), *приблизно* (замест *приблизительно*) і да т. п.

5.2. Паўсюдная трасянка? У Беларусі, ва ўмовах незбалансаванага двухмоўя і ўсёпранікальнай інтэрферэнцыі рускай мовы, тое маўленне, якое можна назіраць штодня, ёсць кантынум тэкстаў/маўленняў (вусных і пісьмовых) з рознымі суадносінамі беларускіх і рускіх рыс – так бы мовіць, «ад некалькіх кропель вады ў збане віна да некалькіх кропель віна ў збане вады». Змешанае маўленне ўзнікае пераважна на субстраце роднай для моўца беларускай мовы, але матэрыяльна тоесныя ўзоры трасяначнага маўлення паўстаюць таксама і на рускім субстраце – пры маўленні на вывучанай (школьнай, студэнцкай, службовай) беларускай мове (кшталту [*Сирожа заставаўся у нас да наябра*]). У абодвух выпадках лягчэй захоўваць ці вытрымліваць фанетычную і марфалагічную беларускасць, і ў абодвух выпадках цяжка супрацьстаяць рускай лексічнай экспансіі. Жыхары Беларусі прызвычаліся да гэтага бясконца разнастайнага, але нярэзкага кантынума ідыялектаў з адрозненнямі, якія мала перашкаджаюць узаемаразуменню.

Калі б у сацыялінгвістычных інтэрв'ю (у рамках Альдэнбургскага праекта) не было спецыяльных пытанняў пра «смешанный язык»⁴, то шмат хто з інфармантаў, асабліва ў малых гарадах, выбіралі б паміж дзвюма мовамі і ўжывалі б толькі два лінгвонімы – *белорусский* або *русский*, хаця практычна ўсе людзі ў той ці іншай ступені ўсведамляюць адрозненні свайго маўлення ад таго, што чуюць па радыё і тэлебачанні.

5.3. Сістэмнае і асістэмнае ў трасянцы. Названая праблема выклікала найбольш заўважныя разыходжанні паміж альдэнбургскімі і мінскімі моваведамі. У 1994 г., гаворачы аб адрозненнях паміж трасянкай і пераходнымі беларуска-рускімі гаворкамі (у якіх таксама ёсць «змяшаныя» беларускія і рускія рысы), я пісала: «Своеобразие трасянки в том, что в ней (в отличие от диалекта) отсутствует речевой узус. Трасянку составляют множество стихийно и в разной степени русифицированных индивидуальных вариантов белорусской речи» (Мечковская 1994, 313); ср. такжe о трасянке и суржике: это «стихийно и по-разному русифицированные варианты национальных языков» (Мечковская 1994 [а], 108). Такое разуменне трасянкi Г. Генчэль інтэрпрэтуе як татальнае адмаўленне хоць якіх законаў і рэгулярнасцей у жыцці трасянкi. Параўн.: «Что касается ее [трасянкi. – Н. М.] статуса, некоторые ученые (обычно белорусские: см., например, [Сучун (в печати); Мешковская (в печати)]) заявляют, что смешение языков в речи происходит совершенно спонтанно, без конвенционализации и формирования смешанного языка, и подчеркивают ее высокую вариативность. Другие общие признаки, которые приписываются БРСР, – это “несистематичность”, “стихийность” и даже “хаотичность” [Мячкоўская 2007, 91]» (Хентшель 2013, 55).

Аднак лінгвіст (і я ў іх ліку), па вызначэнні, не можа не бачыць у жыцці мовы/маўлення (уклучна і цэрэбральнае і вонкавае функцыянаванне любога ідыялекта) разнастайныя сістэмныя суадносіны. Зразумела таксама, што існуе моўная (сістэмна-структурная) логіка ў тым, у якой паслядоўнасці і з якой хуткасцю пад напорам мовы-прышэльца выціскаюцца спрадвечныя лексічныя, граматычныя, фаналагічныя адзінкі; як гэтыя працэсы залежаць ад ступені роднасці кантактуючых моў, ад іх структурна-тыпалагічных і сацыялінгвістычных уласцівасцей. Не бачыць і не імкнуцца як мага больш

³ Параўн.: «Мечковская описывает БРСР (точнее “трасянку”) как набор отдельных, индивидуально различных русифицированных вариантов» (Хентшель 2013, 55).

⁴ У пытаннях аб двухмоўі часам прапаноўваліся таксама дэталізуючыя магчымасці: «белорусский + смешанный», «русский+смешанный», «белорусский+русский+смешанный» (Хентшель, Киттель 2011, 70).

поўна зразумець сістэмныя сувязі існавання і развіцця моў і гаворак, у тым ліку і трасянкі, – нельга. У даследаванні змешанага маўлення Беларусі я прапаную больш шырокі (больш халістычны) і больш сістэмны падыход, чым альдэнбургскія калегі: прызнаць, што змешанае маўленне ўзнікае не толькі на беларускім, але і на рускім, а таксама на змешаным беларуска-рускім субстраце; даследаваць не толькі структурныя (паўзроўневыя) заканамернасці суіснавання асобных падсістэм беларуска-рускіх канкурэнтных формаў, але і логіку ў кантынууме ідыялектаў Беларусі⁵.

Пошукі сістэмы ў трасянцы прывялі мяне да спробы вызначыць асноўныя тыпы ідыялектаў з рознымі прапорцыямі ў іх складзе беларускіх і рускіх моўных рыс; было вылучана сем тыпаў такога маўлення, інакш кажучы, – сем «апорных» кропак у кантынууме беларуска-рускіх ідыялектаў, што паказала сацыяльную і псіхалінгвістычную логіку і сістэму ў суіснаванні дзвюх моў сучаснай Беларусі (гл. Мячкоўская 2007; пашыраная версія: Мечковская 2007).

Каб зразумець ролю арэальных фактараў у захаванні беларускага кампанента ў вясковай мове, я колькасна аналізавала лексіку дыялекталагічных запісаў, зробленых у дзвюх адлеглых адна ад другой вёсках (Горацкі раён, беларуска-рускае памежжа, і Браслаўскі раён, беларуска-польска-літоўскае памежжа). Вынік быў прадказальным: захаванасць беларускай лексікі ў вясковым маўленні вышэй на захадзе Беларусі, чым на ўсходзе. Аднак гэта не азначае, што ў Горацкім раёне трасянка больш пашыраная, чым у Браслаўскім. Атрыманы вынік рэlevantны, хутчэй за ўсё, толькі для вяскоўцаў, прычым старэйшага ўзросту. Разнастайнасць прапорцый, у якіх па розных беларускіх арэалах у індывідуальным маўленні змяшаліся ўсе беларускія і рускія рысы, наўрад ці паддаецца колькаснай ацэнцы. Беларускія ідыялекты, розныя па захаванасці беларускай мовы, не ўтвараюць арэальнага кантынуума, бо ступень русіфікаванасці залежыць не ад геаграфіі, а, па-першае, ад таго, дзе жыве чалавек – у горадзе ці ў вёсцы, і, па-другое, ад узроўню яго адукацыі (гл. Мечковская 2011).

Заўважу, дарэчы, што заключэнне абагульняючага артыкула Г. Генчэля ў «Вопросах языкознания» пачынаецца тэзісам, які пацвярджае тую характарыстыку трасянкі, якую беларускія аўтары прапанавалі амаль 20 гадоў таму: «Предложенное выше описание правил распределения белорусских, русских (и общих) эквивалентных единиц на разных структурных уровнях ясно указывает на то, что не существует одного гомогенного смешанного белорусско-русского идиома как относительно стабильного смешанного кода, используемого по всей Белоруссии» (Хентшель 2013, 69).

5.4. Якая стабілізацыя чакае трасянку? Г. Генчэль, а таксама некаторыя іншыя аўтары (гл. Liskovets 2009) «считают конвенционализацию [трасянкі. – Н. М.] автоматическим процессом и указывают на очевидные гибридные явления, фиксирующиеся на всех языковых уровнях» (Хентшель 2013, 55). Як было паказана вышэй (5.1), бачыць у гібридных беларуска-рускіх формах эмбрыянальныя клеткі новага узусу няма падстаў. У трасянцы, у адрозненне ад пиджынаў, гібридныя словы не адчуваюцца як частковая нейтралізацыя міжмоўных адрозненняў ці як кампраміс двух бакоў, крокі насустрач і г. д.; у сітуацыі паўсюднага беларуска-рускага двухмоўя, утворанага двума найбліжэйшымі адзін да аднаго ідыямамі, наўрад ці гібриднасць слоў наогул неяк адчуваецца моўцамі.

Прыметы новага інтэрлекта, які можа развіцца з трасянкі, альдэнбургскія даследчыкі бачаць таксама ў стабілізацыі вар'іравання, інакш кажучы, у пераадольванні канкурэнцыі паміж беларускімі і рускімі моўнымі адзінкамі. Г. Генчэль, акрамя прыкладаў стабілізацыі марфалагічнай канкурэнцыі (часцей на карысць рускіх формаў), са спасылкай на даклад С. Запрудскага і Н. Яненка, у якасці ўзораў звужэння беларуска-рускай лексічнай варыянтнасці, канстатуе значную колькасную перавагу аднаго з іх (беларускі варыянт усюды даецца першым): *гадзіна* – *час* (98 %), *час* – *время* (98 %), *пытанне* – *вопрос* (93 %), *вёска* – *деревня* (75 %); у адной пары, аднак, фіксуецца перавага беларускага варыянта: *бацька* (91 %) – *отец* (гл. Хентшель 2013, 69). Даследчык бачыць тут доказы стабілізацыі трасянкі, аднак, згодна з «брытвай Акама», ёсць усе падставы інтэрпрэтаваць прыведзеныя факты (за выключэннем пары *бацька* – *отец*)⁶ прасцей – як выцісканне беларускіх слоў рускімі.

У беларускім друку, як і ва ўкраінскім, абаронцы трасянкі/суржыка неаднойчы з аптымізмам пісалі пра будучыню гібриднага маўлення. З беларускіх аўтараў гэта, па-першае, тыя, хто бачыць у трасянцы магчымасць лёгкага далучэння да беларушчыны рускамоўных беларусаў (Міхал Анемпадыстаў, Алег Трусаў); па-другое, гэта людзі (пераважна артыстычных прафесій), якія ўспрымаюць трасянку як ігрыш і эстэтычны феномен (Севарын Красоўскі, Сяргей Міхалок).

Аднак прафесіяналы бачаць будучыню суржыка і трасянкі інакш. Даследчыца моўнай сітуацыі ва Украіне прафесар-мовазнаўца Ларыса Масенка пагаджаецца з Максімам Стрыхой (прафесар-фізік, украінскі пісьменнік і публіцыст, у 2004 г. – намеснік міністра асветы і навукі) у тым, што суржык – гэта «прамежная падмова, якая ёсць пераходным этапам у асіміляцыйным працэсе выціскання ўкраінскай мовы рускай» (Масенко 2004, 114; гл. таксама Масенко 2011). У аспекце сацыяльнай лінгвістыкі

⁵ Нязвыкла дэтальна даследаванні альдэнбургцаў таго, як суіснуюць беларускія і рускія канкурэнты ў асобных марфалагічных і займеннікавых падсістэмах, нагадваюць сітуацыю, калі мастак, задумаўшы напісаць партрэт у поўны рост чалавека, пачаў бы максімальна тонка і рупліва вымалёўваць ніжнюю губу ці ноздры, ці сярэдні палец на правай руцэ. Мне бліжэй тыя школы малюнку, дзе выяву чалавека на ўвесь рост пачынаюць ад ступні і ўвесь сілуэт фігуры акрэсліваюць адной лініяй.

⁶ У пытаннях аб двухмоўі часам прапаноўваліся таксама дэтальзуючыя магчымасці: «белорусский + смешанный», «русский+смешанный», «белорусский+русский+смешанный» (Хентшель, Киттель 2011, 70).

і псіхалінгвістыкі трасянка (як і суржык) паўстае як міжпакаленчаскі моўны механізм індывідуальнай трансфармацыі аўтахтоннай мовы ў блізкароднасную суседнюю.

5.5. «Вам это не болит, Виктор Сергеевич» (Ніл Гілевіч). Працытаваныя словы – гэта назва даўняга (1980-х гг.) артыкула Ніла Гілевіча ў дыскусіі з В. С. Розавым, папулярным расійскім драматургам. І маскоўскі штотыднёвік «Книжное обозрение», дзе ішла дыскусія, не змяніў такі беларускі сінтаксіс (*вам не баліць*) на расійскі капыл. Гаворка ішла пра пераклады і тыражы беларускіх і рускіх кніг, Розаў гаварыў пра выдавецтвы, творчыя саюзы і г. д., а Гілевіча хвалявала адно: лёс роднай мовы, і чулы і ліберальны расійскі пісьменнік не адчуваў болю беларускага паэта. Вось адкуль словы «*Вам это не болит, Виктор Сергеевич*».

Нешта такое (*вам гэта не баліць*) адчуваецца, калі чытаеш артыкулы альдэнбургскіх калег пра наша «змешанае маўленне». Як лёгка канстатаваць і прагназаваць тое, што даўно бачаць, але пра што амаль не пішуць беларусы: «белорусский (по крайней мере, его литературный вариант) употребляется заметно реже русского и находится под угрозой постепенного вымирания» (Хентшель 2013, 55); «Скорее всего, такого рода полного описания [беларускіх гаворак. – Н. М.] никогда не будет сделано: белорусские диалекты также [як і літаратурная мова. – Н. М.] находятся под все возрастающим влиянием русского языка» (Там жа, 57).

Ці хапае беларусам мужнасці, каб ведаць усю праўду пра родную мову і прагназаваць яе лёс? Калі Закон аб мовах (1990) надаў беларускай мове статус дзяржаўнай і калі надзеі на адраджэнне мовы раслі і мацнелі, але Беларусь была яшчэ савецкай, а Вярхоўны Савет БССР – камуністычным, Васіль Быкаў жорстка азначыў сітуацыю: «агонія нацыянальнай мовы», а юрыдычны акт, які абвясціў мову дзяржаўнай, назваў «папяровым законам» і «імітацыяй бюракратычнай актыўнасці» (Быкаў 1991). А калі ў маі 1995 г. на пытанне рэферэндума «Ці згодны Вы з наданнем рускай мове роўнага статусу з беларускай?» 83 % беларускіх грамадзян адказалі згодай, той жа Быкаў, у абурэнні і роспачы, не мог паверыць, што гэта праўда, што людзі зусім не стаяць за беларускую мову гарой. Дыгнаставаў агонію і не мог у яе паверыць. Бо яму *балела*.

Вось што прыходзіць у галаву, калі чытаеш заклікі Герда Генчэля «ўзняцца вышэй за таўро ганебнай мяшанкі [...] каб пераадолець апрыёрную дыскваліфікацыю гэтай з’явы і зрабіць яе аб’ектам лінгвістычнага даследавання» (Генчэль 2013, 61). Хіба не заўважаў шанюны славіст, як у розных беларускіх мясцінах беларусы рознага ўзросту і заняткаў, без аніякіх тлумачэнняў хмура адварочваюцца ад пытанняў пра лёс сваёй мовы?

6. Што для Альдэнбурга a case-study (eine Fallstudie), то для беларускіх лінгвістаў – майстар-клас і выклік. Дыскусія аб трасянцы наўрад ці закончыцца згодай, бо межы «змешанага маўлення» застаюцца неакрэсленымі, а прадмет спрэчкі (асабліва ў звужаным альдэнбургскім разуменні) – як сакавіцкі снег, – растае на вачах. Трасянка застаецца няўлоўнай.

Натуральна, што ў Альдэнбургу і ў Мінску на трасянку глядзяць па-рознаму па шмат якіх прычынах, у тым ліку – з прычыны розных даследніцкіх традыцый. Нямецкія славісты метадычна ідуць углыб – на аснове агульналінгвістычных уяўленняў аб універсальных законах узроўнева-сістэмнай пабудовы мовы. У беларускіх даследчыкаў трасянке пераважае або атамарны (інакш кажучы, недастаткова сістэмны) падыход, або занадта шырокі, з мноствам недастаткова даказаных суджэнняў.

Выніковасць альдэнбургскага праекта падказвае не задавальняцца агульнымі нарысамі, не цурацца дробязей і ўпарта здабываць усё новыя падрабязнасці, якім бы «дэвятым знакам пасле запятой» ні здаваліся гэтыя новыя дэталі. На практыцы гэта азначае больш уважліва, пільна і сістэматычна збіраць і вывучаць моўныя факты. Бо тое, што мне падаецца «лінгвістычным мікраскопам», – для нямецкіх лінгвістаў проста стандарт якаснага даследавання.

Гледзячы ў «лінгвістычны мікраскоп», даследчык істотна звужае свой прадмет (каб «ён умясціўся на прадметным шкле пад акулярнамі мікраскопа», працягну параўнанне) і тут жа, ужо «пад мікраскопам», узбуйняе прадмет, робіць яго больш аўтаномным і адасобленым. Вось чаму альдэнбургцы называюць трасянку мовай (ва ўсякім разе, у некаторых публікацыях), адмаўляюць параемнасць сучаснай трасянке ад перадаваенай і ўжо падкрэсліваюць, што іх высновы рэлевантныя не для ўсяго змешанага маўлення, а менавіта для корпуса сабраных дадзеных (Hentschel, Zeller (у друку)).

Большасць высноў сацыялінгвістычнага абследавання трасянке для мінчан былі цалкам прадказальнымі, вядомымі нібы «з паветра». Але ў сапраўдным даследаванні няма самавідавочнага. Ніхто ў далёкім замежжы не паверыў бы «відавочнаму» без надзейнага корпуса фактаў і лічбаў, бо даследаванне – гэта пошукі доказаў, а не эксплікацыя ўласных меркаванняў і не канстатацыя відавочнага, бо, калі пачнём шукаць доказы, відавочнае можа аказацца толькі застарэлым стэраэтыпам. У рэшце рэшт, менавіта ў Альдэнбургскім праекце атрымана першае (калі не ўлічваць перапісы насельніцтва) сацыялінгвістычнае апісанне моўнай сітуацыі ў краіне.

Ці пакіне Альдэнбургскі праект свой след у гісторыі беларускага мовазнаўства? Безумоўна: па разгорнутасці і тэарэтычнай празрыстасці праекта – усе падставы ёсць. Гэта тая нячасная падзея, пра якую потым узгадваюць: «пашанцавала», «шчаслівы выпадак», «канкрэтна звязла»: кантакт дзвяю культур, дзвяю лінгвістык, марсіян і зямлян..., сумесныя канферэнцыі і выданні... і г. д. Аднак ці навучымся? Ці ў стане вучыцца? Згадваючы, як праходзяць на Беларусі кнігі найбуйнейшага ў свеце

знаўца беларускай літаратуры прафесара Лонданскага ўніверсітэта Арнольда Макміліна, я вітала б і малыя зрухі. Толькі каб яны адбыліся.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

- Быкаў В. *За нас вырашаюць іншыя...* Гутарку вядзе С. Навумчык // Літаратура і мастацтва. 1991. 1 сак.
- Генчаль Г. Тэарэтычнае асэнсаванне сістэмнасці мяшанага беларуска-рускага маўлення // Актуальныя праблемы паланістыкі 2010: зб. навук. артыкулаў. Мінск, 2011. С. 43–64.
- Генчаль Г. Размеркаванне беларускіх і рускіх варыянтаў структурных слоў у беларуска-рускім змешаным маўленні // Весн. БДУ. Сер. 4. 2013. № 2. С. 52–61.
- Генчаль Г., Тэш С. «Трасянка»: у якой ступені яна «руская», «беларуская» або «агульная»? (На матэрыяле маўленчай практыкі адной сям'і) // Весн. БДУ. Сер. 4. 2007. № 1. С. 85–91.
- Масенко Л. [Т.] Суржик як сацыялінгвістычны феномен // Масенко Л. [Т.] Мова і супольства: Посткалоніяльны вимір. Київ, 2004. С. 104–114.
- Масенко Лариса [Т.] Суржик: між моваю і языком. Київ, 2011.
- Мечковская Н. Б. Трасянка в континууме белорусско-русских идиолектов. Кто и когда говорит на трасянке? // *Pogranicza Białorusi w perspektywie interdyscyplinarnej*. Warszawa, 2007. S. 27–57.
- Мечковская Н. Б. Белорусская трасянка и украинский суржик в аспекте ареальной лингвистики и социальной типологии языков // Современная славистика и научное наследие С. Б. Бернштейна: Междунар. науч. конф., посвящ. 100-летию со дня рождения С. Б. Бернштейна (Москва, 15–17 марта 2011 г.). М., 2011. С. 329–331.
- Мечковская Н. Б. Языковая ситуация в Беларуси: этические коллизии двуязычия // *Russian Linguistics*. 1994. Vol. 18. № 3. С. 299–322. [Перепечатано в кн.: Мечковская Н. Б. Белорусский язык: Социолінгвістычныя очеркі (=Specimina philologiae slavicae, Bd. 138). München, 2003.]
- Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. М., 1994 [а].
- Мячкоўская Н. Б. Трасянка ў кантынууме беларуска-рускіх ідыялектаў: Хто і калі размаўляе на трасянке? // Весн. БДУ. Сер. 4. 2007. № 1. С. 91–97.
- Мячкоўская Н. Б. Народная лінгвістыка ў беларускім інтэрнэце: метамоўная рэфлексія і моўнае самавызначэнне // *Новае слова ў беларусістыцы*. Мовазнаўства. Мінск, 2012. С. 260–272.
- Хентшель Г. Белорусский, русский и белорусско-русская смешанная речь // *Вопр. языкознания*. 2013. № 1. С. 54–77.
- Хентшель Г., Киттель Б. Языковая ситуация в Беларуси: мнение белорусов о распространенности языков в стране // *Социология*. 2011. № 4. С. 62–78.
- Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk: Structural and social aspects of their description and categorization (*Studia Slavica Oldenburgensia* 17) / G. Hentschel, S. Zaprudski (eds.). Oldenburg, 2008.
- Hentschel G., Kittel B. Weißrussische Dreisprachigkeit? Zur sprachlichen Situation in Weißrussland auf der Basis von Urteilen von Weißrussen über die Verbreitung „ihrer Sprachen“ im Lande // *Wiener Slawistischer Almanach*. 2011. Bd. 67. S. 107–135.
- Hentschel G., Tesch S. «Trasjanka»: eine Fallstudie zur Sprachmischung in Weissrussland // *Marginal Linguistic Identities. Studies in Slavic Contact and Borderland Varieties* (= *Eurolinguistische Arbeiten*, Bd. 3). Wiesbaden, 2006. S. 213–243.
- Hentschel G., Zeller J. P. Belarusians' pronunciation: Belarusian or Russian? Evidence from Belarusian-Russian mixed speech // *Russian Linguistics* (у друку).
- Liskovets I. Trasjanka: A code of rural migrants in Minsk // *International journal of bilingualism*. 2009. № 13. P. 396–412.

Паступіў у рэдакцыю 20.06.13.

Ніна Барысаўна Мячкоўская – доктар філалагічных навук, прафесар кафедры тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства.